

KULTURFLYKTINGAR i BY

Per Gustav Dalhielm

Florans förändringar är ju särskilt märkbara i vår tid. Nya metoder inom åker- och skogsbruk har medfört att många arter försvunnit eller minskat i antal. Å andra sidan har de bättre kommunikationerna ökat spridningen av arter från andra delar av landet och från utlandet. Många växter har också av människan införts för att odlas som nytto- eller prydnadsväxter. Av dessa har ett relativt stort antal sedermera förvildats. De brukar kallas kulturflyktingar.

Även om floran alltså tillförts många nya arter under innevarande århundrade, har dock människan under lång tid genom odling av växter, som senare förvildats, berikat växtligheten. Ett par exempel härpå kan nämnas. Kummin (Carum carvi) är en urgamal kryddväxt. Troligen infördes den till oss först under medeltiden, då den kanske odlades i klosterträdgårdarna. Nu växer den ju allmänt på kulturpåverkade ståndorter - i riktig vildmark förekommer den knappast. Renfana (Tanacetum vulgare) är visserligen ursprungligen vild på havsstränder, men här i inlandet är den kulturspridd, den tillhörde de gamla medicinalväxterna. Samma torde gälla för gråbo (Artemisia vulgaris), som i forna tider ansågs hjälpa mot allehanda krämpor hos människor och djur. Kirskål (Aegopodium podagraria), nu ett plågoris för många trädgårdsägare, odlades ursprungligen som sallatsväxt.

I den förteckning över kulturflyktingar i By socken, som jag har sammanställt, har jag ej tagit med dessa och andra växter, som av ålder ansetts tillhöra den vilda floran.

Förteckningen bygger på de iakttagelser, som jag under ett antal år gjort under resor i socknen. Som bekant utgör denna Dalarnas sydostligaste hörn.

Namn enligt Krok och Almqvist, 26 upplagan.

Matteuccia struthiopteris (strutbräken).

Förekommer i enstaka exemplar efter Årängsåns nedre lopp vid nya kyrkogården. (Odlad på kyrkogård. Eljest som ursprungligen vild bl.a. efter Dalälvens nedre lopp t.ex. på Vidön).

Lilium bulbiferum (brandlilja).

Ofta förvildad/kvarstående i närheten av befintlig eller förutvarande bebyggelse. Under åren 1985 och 1986 iakttagen blommande på följande platser: Horndal, Tommesbo, Tyskbo, Hagbo, Fullsta, Skräddarbo, Vreten, Tyttbo, Stadarna och Sundbacken.

Lilium martagon (krollilja).

På jordhög vid gravfältet i Fornby 1985. Hede skogsbacke 1986.

Muscari botryoides (pärlhyacint).

Morshyttan vid gamla stationsträdgården 1985. Fornby flerstädes vid äldre bebyggelse 1985. Tyskbo gammal tomtmark på åsen 1986. Hede avstjälpningsplats 1986. Näs bruk industriområdet 1985. Färjan väggkant 1985. Stadarna gräsmark vid ödetorp 1986.

Scilla siberica (rysk blåstjärna).

Grönsinka, Horndal och Fornby flerstädes i närheten av bebyggelse i häckar, på dikesrenar och i lundar 1986. Morshyttan vid f.d. stationsträdgården rikligt i gräsmark 1986. Hede på avstjälpningsplats för trädgårdsavfall 1986. På Byås söder om kyrkan flerstädes rikligt bland buskar och snår 1986. Frösår sig gärna och synes vara i stark spridning.

Allium schoenoprasum (gräslök).

Här och där kvarstående i övergivna trädgårdar, så i Morshyttan i f.d. stationsträdgården 1986.

Polygonatum multiflorum x odoratum (jätterams).

Efter cykelbanan vid riksväg 68 norr om Horndal på avstjälpningshög 1986.

Narcissus poeticus (pingstlilja).

Kvarstående på gräsmark vid ödetorp. Vilvallen 1986. Stadarna 1985.

Avena sativa (havre).

Ofta tillfälligt förvildad efter vägar och järnvägar. Morshyttan, Nylandet och Fullsta 1986.

Glyceria maxima (jättegröe).

Inplanterad som foderväxt. Nu allmän efter Dalälven med utgreningar från Strandmora till Stadarna och Sundsbacken, delvis utkonkurrerade andra arter.

Bromus inermis (foderlost).

Införd bl.a. som foderväxt. Rossberga vägkanter och i grustag rikligt 1986. Nylandet, Kyrkbyn, Fullsta och Spisbo på vägkanter 1986.

Secale cereale (råg).

Byvalla bangården tillfällig 1986.

Triticum aestivum (vete).

Horndal efter järnvägen tillfällig 1986.

Hordeum vulgare (sexradigt korn).

På vägkanter efter spillsäd. Ex. Rönningen 1986. Nylandet 1986.

Hordeum distichon (tvåradigt korn).

Morshyttan bangården 1986. Nylandet och Hede vägkanter 1986.

Acorus calamus (kalmus).

I Ärängsån: Aklysnan, Nedre Hede och mellan Buskasjön och Hedesjön 1986. Fullsta vid Bysjön 1986.

Salix fragilis (knäckeplil).

Mest efter åar, bäckar och längs Dalälvens stränder. Vatebo vid dammen 1986. Fornby 1985. Rossberga och Hede vid Ärängsån 1986. Fullsta vid Bysjön 1986. Lelnäs vid älven 1986.

Fagus sylvatica (bok).

Grönsinka, planterad och kvarstående vid bäck 1986.

Quercus robur (ek).

Rent vild ek förekommer efter Dalälven och på öarna i Bysjön. I socknen för övrigt har ek planterats och är nu kvarstående på många ställen vid förutvarande bebyggelse, t.ex. i Fornby och Hede. Denna senare ek har visat sig kunna spridas till angränsande skogsbackar, där mindre exemplar ej är sällsynta.

Ulmus glabra ssp. glabra (skogsalm).

Här och där, mest i närheten av bebyggelse. Mest mindre exemplar men ståtliga almar finns kvarstående ex. vid bruksområdet i Horndal 1986. Byvalla och Morshyttan vid f.d. järnvägsstationerna 1986. Valla på gamla bruksområdet 1986. Tyskbo vid damm 1986. Rossberga vid ån 1986. Västmossa efter gamla järnvägsbanken 1986. Nylandet på åsen 1986. Näs på bruksområdet 1986. Backa efter vägen 1986. (Vidön 1986 rent vild?).

Humulus lupulus (humle).

Alltid i närheten av bebyggelse, nuvarande eller förutvarande. Bagghyttan bäckravin 1986. Vatebo odlingsröse 1986. Fornby skogsbacke 1986. Morshyttan efter ån mellan järnvägen och landsvägen rikligt 1985. Fullsta stenrös 1986. Vreten och Stadarna vid ödetorp 1986.

Asarum europaeum (hasselört).

Kyrkbyn i busksnår söder om kyrkan 1986. Lugnet på igenväxt f.d. tomtmark 1986.

Reynoutria japonica (parkslide).

Horndal tomtmark 1986.

Saponaria officinalis (såpnejlika).

Horndal vägslänt 1985. Tyskbo på järnvägsbanken 1986. Fallet gräsmark vid ödetorp 1986.

Dianthus barbatus (borstnejlika).

Fullsta ängsbacke vid väg 1986.

Aquilegia vulgaris (akleja).

Valla vid hyttruinen 1985. Bagghyttan d:o 1986. Fornby jordhög och betesmark 1985. Horndal och Morshyttan vid järnvägen 1985. Fullsta flerstädes kring bebyggelse 1986. Skräddarbo vid bäck 1985. Born, Gålsbo och Stadarna vid gammal odlingsmark 1986.

Aconitum x cammarum (trädgårdsstornhatt).

Stadarna kvarstående vid gammal gård 1985.

Papaver nudicaule (sibirisk vallmo).

Horndal avstjälpningsplats efter riksväg 68 1986.

Corydalis nobilis (sibirisk nunneört).

Hede i häck 1986.

Hesperis matronalis (hesperis).

På stark spridning, nu mer eller mindre allmän i bebodda trakter. Ex. Horn-
dal flerstädes efter vägar, snår och tomtgränser 1986. Fornby, Hede, Kyrk-
byn, Näs, Fullsta och Rudö d:o d:o.

Armoracia rusticana (pepparrot).

Ofta kvarstående med vegetativ förökning. Ex. Tommesbo på åsen, Fullsta i
strandvegetation, Kyrkbyn och Näs d:o allt 1986.

Sempervivum tectorum (taklök).

Lugnet på torrbacke 1986.

Sedum aizoon (gyllenfetblad).

Tyskbo på järnvägsbanken 1985.

Sedum spurium (kaukasiskt fetblad).

Här och där förvildat vid gårdar och ödetorp. Ex. Byås söder om kyrkan
1986. Spisbo på klipphäll 1985.

Sedum reflexum (stor fetknopp).

Tyskbo vid järnvägen 1985. Lugnet torrbacke 1986.

Sedum album (vit fetknopp).

Tyskbo rikligt på banvallen 1986.

Ribes rubrum (röda vinbär).

Mer eller mindre allmän som förvildad (eller vild?). Valla vid hyttruinen
rikligt 1986. Byvalla flerstädes efter järnvägen 1985. Grönsiska bäckra-
vin 1986. Horndal soptipp 1985. Markusbo ödetomt 1985. Morshyttan skogs-
backe 1986. Vatebo vid ån 1986. Backa och Skräddarbo vid bäck 1985. M.fl.

Ribes nigrum (svarta vinbär).

Allmänt förvildad, ofta tillsammans med föregående. Eljest t.ex. Ulvsber-
get 1979. Femmyrmossen i alkärr 1984. Lammön i grustag 1984. Arnön över-
svämningsmark 1986.

Ribes uva-crispa (krusbär).

Allmänt och rikligt förekommande i skilda terrängtyper, även långt från
bebyggelse, som på Vidön i ädellövskog 1986.

Philadelphus coronarius (doftschersmin).

Kvarstående på åsen vid Lugnets förskola Byås 1986.

Malus domestica (apel).

Allmänt kvarstående och förvildad vid gammal bebyggelse och efter vägar
och järnvägar.

Sorbus intermedia (oxel).

Kvarstående: Rennelsbo vid ödetorp 1984, Byås på åsen norr om kyrkan och
vid Lugnet 1986, Vreten vid ödegård 1986, Mindre plantor i skog efter frö-
spridning i Valla och Näckenbäck 1985.

Amelanchier spicata (häggmispel).

Kvarstående på många ställen vid övergivna boställen, t.ex. i Horndal och Morshyttan vid järnvägen och i Tommesbo på åsen 1986. Dessutom ofta fröspridd med fåglar i allt ökande utsträckning, ibland förekommande relativt långt från bebyggelse: Hede i skogsbackar 1986, Vadsbro vid ån 1985 och flerstädes på åsen söder om kyrkan. (Det. Thomas Karlsson).

Amelanchier lamarckii (kopparröd häggmispel).

Grönsinka i skogsbacke 1 ex. 1986. (Det. Thomas Karlsson).

Amelanchier alnifolia Nuttall .

Ett tämligen stort bestånd av denna i landet sällsynta, från Canada härstammande art, växer i Morshyttan i närheten av en nu riven banvaktstuga 1986. (Det. Thomas Karlsson).

Crataegus monogyna (trubbhagtorn).

Ett par ex. kvarstående i f.d. trädgård på Byås norr om kyrkan 1986.

Cotoneaster lucidus (häckoxbär).

Morshyttan i skogsdunge i närheten av f.d. stationsträdgård 1986. (Det. Thomas Karlsson).

Prunus domestica (plommon).

Ssp. domestica: Vatebo i hage vid skolan 1986, Markusbo vid nu riven banvaktstuga 1985, Västmossa i stenbacke 1986, Fullsta, Vreten och Tyttbo kvarstående på igenväxta tomter 1986.

Ssp. insititia (krikon): Konnsjön ängsmark vid husgrund 1986.

Prunus avium (fågelbär).

Grönsinka på bruksområdet 1986. Morshyttan f.d. banvall 1985. Gåsbo skogsbacke 1984.

Prunus cerasus (surkörsbär).

Allmänt kvarstående med vegetativ spridning vid äldre bebyggelse. Antecknad vid bl.a. Markusbo, Tommesbo, Fullsta och Stadarna 1986.

Fragaria moschata (parksmultron).

Hede och Fullsta i skogsbackar 1986. Byås söder om församlingshemmet i f.d. parkmark på åsen, rikligt (fruktifierande!).

Fragaria X ananassa (jordgubbar).

Exempel på långspridning: Morshyttan söder om "Vinande berget", på gångstig långt från bebyggelse 1986.

Rubus odoratus (rosenhallon).

Byvalla vid bangården 1985. Hede på Vitdammsåsen och efter gamla Fornbyvägen 1986.

Rosa glauca (daggros).

Delvis naturaliserad. Horndal landsvägsdike 1985. Rossberga grusbacke på åsen 1986. Gåsbo och Vidön ängsbackar 1986.

Rosa rugosa (vresros).

Horndal på banvall 1985. Vid sjön Lumsen flerstädes 1985. Hede på väggkant 1986.

Spiraea X billardii (klasespirea).

Byvalla, Horndal och Morshyttan flerstädes vid och kring bangårdarna 1986. Rossberga vid ån 1985. Hede på soptipp 1986. (Det. Thomas Karlsson).

Spiraea X rubella (blekspirea).

Allmänt kvarstående med vegetativ spridning på tomtmark och efter avstjälpling på vägkanter, i grusgropar o dyl. Fröspridning sällsynt men synes i vissa fall kunna ifrågakomma. Förekomster antecknade vid Rennelsbo, efter Slogmossvägen, i Vatebo, Puttbo, Hede, Lelnäs och Stadarna 1985-1986. (Det. Thomas Karlsson).

Sorbaria sorbifolia (rönnspirea).

Kvarstående vid Nylandet på åsen 1986.

Caragana arborescens (häckkaragan).

Kvarstående flerstädes efter tippning eller övergiven tomtmark. Så i Grönsinka på bruksområdet, i Byvalla och Morshyttan vid järnvägen, i Horndal på f.d. soptipp vid Lumsen och flerstädes på åsen mellan Hede och Kyrkbyn, allt 1985-1986.

Medicago sativa (blålusern).

Kvarstående i Fornby på åkerkant vid Östersjön och i Kyrkbyn på väggkant 1985.

Lupinus polyphyllus (blomsterlupin).

I stark spridning. Nu allmän och riklig kring nästan all bebyggelse och efter vägar och järnvägar.

Euphorbia cyparissias (vårtörel).

Horndal och Morshyttan på f.d. trädgårdsmark 1985. Fullsta på väggkant 1986.

Acer platanoides (lönn).

Omöjligt att skilja på ursprungligen vilda och förvildade förekomster. Allmänt förekommande kring nästan all bebyggelse. Bland platser med särskilt stora och gamla träd kan nämnas: Konnsjön (nedanför gammal husgrund) och Lönnmora.

Impatiens glandulifera (jättebalsamin).

Färjan vid avfallshög nära älven 1986.

Tilia X vulgaris (parklind).

Horndal som kvarstående i skogsbacke 1985.

Malva moschata (myskmalva).

Vitblommiga exemplar förvildade på odlad mark i Tyskbo och Kyrkbyn 1986. Stadarna på ödetomt 1985.

Malva alcea X moschata (rosenmalva X myskmalva).

Hagbo på väggkant 1986.

Elaeagnus commutata (silverbuske).

Ett exemplar kvarstående på åsen i Åkra 1986.

Viola odorata (luktviol).

Söder om kyrkan i gräsmark på åsen 1985.

Myrrhis odorata (spansk körvel).

Konnsjön i lund 1986. Fornby skogsbacke 1985. Kyrkbyn vid ån 1984. Hovnäs efter väg 1986.

Peucedanum ostruthium (mästerrot).

Lönmora ängsbacke 1984. Ingeborgsbo efter väg 1986. Buska d:o 1986. Skogbyn igenväxande odlingsmark 1979.

Pastinaca sativa (palsternacka).

I stark spridning. På vägkanter: Horndal flerstädes, Morshyttan, Tyskbo, Rossberga, Hede, Västmossa och Kyrkbyn 1985-1986. På bangårdar i Byvalla, Horndal och Morshyttan 1985-1986. Horndals bruksområde och Fornby klint på slalombacken 1985.

Primula veris (gullviva).

I regel trädgårdsflykting. Grönsinka på väggkant 1986. Horndal flerstädes i kulturpåverkade backar 1985. Fornby i hagmark 1984. Rennelsbo vid ödetorp 1986. Morshyttan vid f.d. stationsträdgård 1986. Djupvik på gravfältet 1985. Färjan efter vägen 1984. Tyttbo ödetomt 1986.

Lysimachia nummularia (penningblad).

Morshyttan vid f.d. stationsträdgården. (1986). Förekommer dessutom rikligt i strandsnår vid Dalälven och dess sjösystem: vid Kyrkbybäckens utlopp, på betesmark söder om Färjan och vid Leknäs, allt iakttaget 1986.

Lysimachia punctata (praktlysing).

Horndal på soptipp 1985. Byås söder om kyrkan 1986.

Syringa vulgaris (syren).

Allmänt kvarstående vid ödetorp och efter tippning av trädgårdsavfall. Byvalla vid bangården 1985. Rennelsbo och Vilvallen vid ödetorp 1984. Markusbo d:o 1985. Fornby skräphög i skog 1985. Flerstädes efter åsen mellan Hede och Bysjön 1986. Fullsta, Vreten och Tyttbo vid husgrunder 1986.

Fraxinus excelsior (ask).

Omöjligt skilja på förvildade och ursprungligt vilda förekomster. Dock uppenbart förvildad: Rennelsbo vid ödetorp 1984, Morshyttan vid järnvägen 1986 och Vatebo vid bäcken 1985.

Vinca minor (vintergröna).

Fallet rikligt vid gammalt ödetorp 1983. Morshyttan vid f.d. stationssträdgården 1986. Horndal i tomtgränser 1986.

Polemonium caeruleum (blågull).

Horndal vid f.d. järnvägsstationen 1985.

Calystegia sepium ssp. spectabilis (snårvinda).

Fornby buskmark vid väg flerstädes 1984. Tyskbo på jordhög 1985. Storby fäbodrar vid husgrund 1986. Hede och Åkra avfallshögar 1986. Näs på bruksområdet 1985. Tyttbo vid husgrund 1986. (Det. Thomas Karlsson).

Myosotis sylvatica (skogsförgätmigej).

Manhem efter väg 1985. Djupvik på gräsbacke 1984.

Symphytum asperum (fodervallört).

Morshyttan i buskmark vid sjön och vid f.d. stationsträdgården 1986.

Huska på gårdsplan 1985. Färjan i strandsnår 1986.

Symphytum X uplandicum (uppländsk vallört).

Kyrkbyn på f.d. vägren 1986. Vreten i snår 1986. (Det. Thomas Karlsson).

Digitalis purpurea (fingerborgsblomma).

Grönsinka på vägkant 1986. Horndal på vägslänt vid båthamnen 1985. Hagbo i buskmark 1985. Tyskbo på järnvägsbanken 1985. Backgårds på tomtmark 1984. Näs bruksområdet 1985.

Sambucus racemosa (druvfläder).

Nu allmän och riklig i hela området, även långt från bebyggelse som på Morshyttberget och Drakberget på kalhyggen (1985) samt på Ulvsberget vid västbrant 1979.

Campanula glomerata (toppklocka).

Byvalla på bangårdsområdet 1985. Valla gräsmark 1986. Morshyttan igenväxt trädgård 1986. Horndal flerstädes på tomtmark 1986. Tyskbo på banvallen 1985. Vatebo vid gamla skolan 1985. Hagbo vägren 1985. Näs på bruksområdet 1984. Rudö skogsbacke 1986. Fullsta och Stadarna gammal tomtmark 1986.

Campanula latifolia (hässleklocka).

Rosserga på åsen 1986. Norrbyn på vägkanter 1986.

Centaurea montana (bergklint).

Sisselbo efter ägoväg 1985.

Artemisia absinthium (malört).

Grönsinka på bruksområdet rikligt 1986 och på jordhög vid Sinken samma år. Storby fäbodrar vid husgrund 1985. Djuphällarna gårdsplan 1975. Horndal på bruksområdet 1986. Kyrkbyn flerstädes efter vägar 1986.

Petasites hybridus (pestskräp).

Fornby i hage 1986. Hede vid ån och på avstjälpningsplats 1986. Spisbo vid uthus 1985.

Solidago canadensis (kanadensiskt gullris).

Horndal flerstädes efter järnvägen 1986. Nylandet på åsen 1986. När på vägkant 1986.

Hieracium aurantiacum (rödfibbla).

Kyrkbyn i skogsbacke 1979.

Lactuca macrophylla (parksallat).

Putbo på f.d. banvaktsstugetomt 1986.

Thomas Karlsson, Lund, har välvilligt hjälpt mig vid bestämningen av ett flertal arter. Detta har angivits vid resp. art.

Litteratur.

Krok, T.O.B.N. & Almquist, S. 1984: Svensk flora. Fanerogamer och ormbunksväxter. 26 upplagan Uppsala.

Selander, Sten, 1955: Historia vid landsvägskanten. Understreckare i SvD 3-7-55.

Detta är den i artikeln nämnda "Amelanchier alnifolia". Den är sedd så sällan i Sverige, att den ännu inte begåvats med något svenskt namn.

Därför utlyser FRULLIUS nu en NAMNFÖRSLAGSÅVIAN, där enda priset blir officiellt vedertagande av namnet i rikshotaniska sammanhang! Redaktionen mottager förslag under sommaren, varefter P-G Delhielm granskar dem och Thomas Karlsson i Lund slutgiltigt slutfäster det bästa förslaget i Svenska Kärlväxtförteckningen.

P.S. Thomas Karlsson föreslog själv namnet alhöggnispel. Bara så ni vet...